

Munich Personal RePEc Archive

Humanitarian Finance and Values

Cem Korkut and Muhsin Kar

Ankara Yildirim Beyazit University, Nigde Omer Halis Demir
University

1 February 2018

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/88945/>

MPRA Paper No. 88945, posted 22 September 2018 09:57 UTC

İNSANİ FİNANS ve DEĞERLER

Cem KORKUT (Dr.) *

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Muhsin KAR (Prof. Dr.) **

Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi

Giriş

Finans sektörü veya finansal sistem denildiğinde çoğu insanın aklına bankalar gelmektedir. İnsanların birikimlerini değerlendirmek için kullandıkları bankalar, bu birikimleri ihtiyacı olanlara belirli bir faiz yahut kâr payı ile tahsis edip bir nevi fon akışı sağlamaktadır. Bu sistemde sadece bankalar yoktur. Finansal Kiralama Şirketleri, faktoring ve finansman şirketleri de finansal sistem içerisinde yer alan diğer kurumlardır. Fakat tüm bu kurumların temel işlevleri aynı temel prensip ile çalışmaktadır. Bu temel ilke, fazla birikimleri toplamak, toplanan birikimleri ihtiyacı olanlara kullanırmak, fazla birikimleri olanlara ödenen faiz veya kâr payı ile bu birikimleri kullananlardan alınan faiz veya kâr payı arasındaki farktan kâr elde etmeye dayanmaktadır. Her ne kadar bankacılık finansal sistemin temelini oluşturuyor olsa da bankacılık dışı finansal sektör de tüm dünyada hızlı bir şekilde gelişmektedir.

Görevi sadece toplanan fonları değerlendirmek ve ihtiyacı olanlara borç olarak çeşitli yol ve yöntemler ile vermek olan finansal sistem sadece finans boyutu ile sınırlı kalmamaktadır. Dünyada finansal sektörün boyutu ve etkisi yüksek oranlara ulaşmıştır. Özellikle sermaye hareketleri finansal sisteme entegre olmuş gelişmekte olan ülkeleri fazlasıyla etkilemekte ve ekonomik olarak büyümeyi teşvik edici yönleri olduğu gibi dışa açıklık dış finansal operasyonlara da açıklığı beraberinde getirmektedir. Ülke içerisindeki enflasyon seviyesi, faiz oranı ve döviz kuru, küresel finansal sistemdeki değişikliklere, sermaye hareketlerine veya ülkeye yapılan finansal operasyonlara bağlıdır. Dolayısı ile dünyada finansal sistemi yani sermayeyi elinde tutanların gücü sadece iktisadi anlamda değil aynı zamanda siyasal anlamda da yüksektir. Özellikle ülke içerisindeki siyasi seçimler iktisadi hayatla yakından ilişkiliyken sermaye sahiplerinin ekonomik hayata rahatlıkla müdahale edecek bir güce ulaşmaları ahlaki sorunlar kadar egemenlik sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Niceliksel büyümeler beraberinde niteliksel düzenlemeleri ve kontrolü getirmediği için dünyada yaşanan 2008 Küresel Finans

---

* Arş. Gör. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü, ckorkut@ybu.edu.tr

** Prof. Dr., Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Rektörü, muhsinkar@yahoo.com

Krizi ve 2001 yılında Türkiye’de yaşadığımız finansal kriz gibi kontrolün tamamen piyasaya bırakılmasının yol açtığı sadece finansal sektörle sınırlı kalmayarak tüm sektörleri içerisine alan iktisadi ve sosyal hayata da olumsuz etkilerini gördüğümüz krizler ile karşılaşmak kaçınılmaz olmuştur.

Türkiye’de 2017 yılının ilk yarısı için bankacılık sektörünün toplam aktifleri yaklaşık 3 trilyon TL iken, bankacılık dışı finans sektörünün 120 milyar TL civarındadır. Bir önceki yıla göre bankacılık sektörü yaklaşık yüzde 9, bankacılık dışı finans sektörü ise yaklaşık yüzde 20 dolayında büyüme göstermiştir. Görüleceği üzere finans sektörü Türkiye’de özellikle reel sektörün büyüme hızından daha hızlı bir şekilde büyümektedir. Bu durum, hızla artan dijitalleşme ve teknolojinin olağanüstü gelişimi, kaynaklara ulaşımın kolaylaşması, denetim ağının giderek gelişmesi ve bu sayede kredi kullandırma konusunda bankaların daha cesur davranabilmesi gibi sektörün dayandığı temel ilkeleri güçlendiren gelişmelere dayanmaktadır. Türkiye’de finans sektöründeki mevcut gidiş bu yöndeyken bu gelişmelerin tarihi seyri bizi sektörü anlamak konusunda yol gösterici olacaktır.

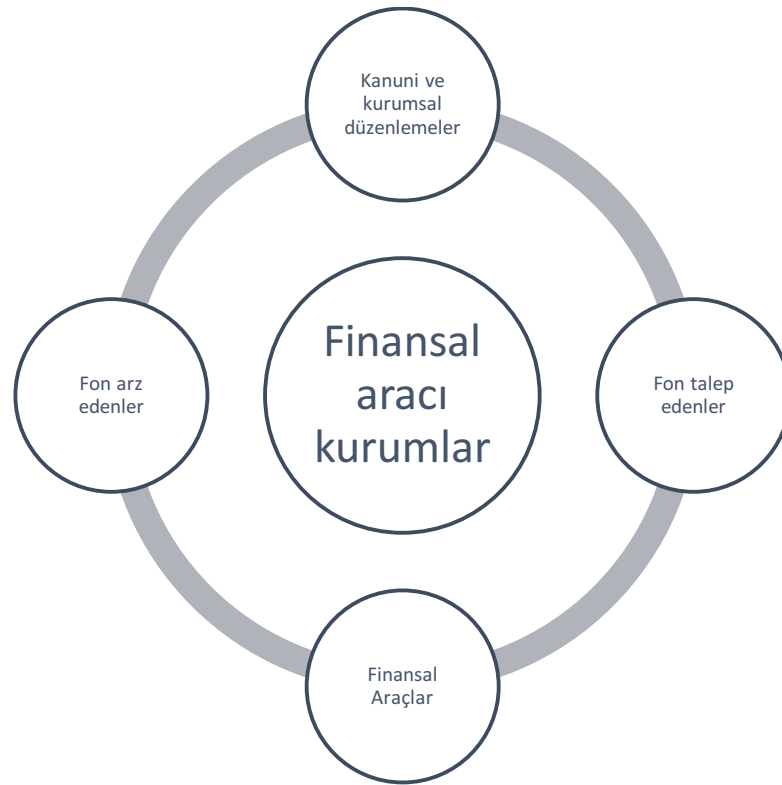
Bu çalışmada genel anlamıyla finansal sistemin özellikleri ve işlevleri anlatılacaktır. Modern finans sisteminin çıkış noktası, beslendiği iktisadi zihin yapısı ve zaman içerisindeki evrimi özetlenecektir. Modern finansal sistemin neden olduğu iktisadi sorunlar krizler bağlamında incelenecek, bunun yanında siyasi ve sosyal yapıya verdiği zararlar vurgulanacaktır. İnsani finans tarihi semavi dinlerden başlayarak vurgulanacak ve İslami finans sistemi ve bu bağlamdaki uygulamalardan bahsedilecektir. Çalışmada ayrıca insani finansın, insana bakışı ve değerler sistemi detaylandırılacaktır. İslami finans bağlamında incelenecek olan insani finans sisteminin getireceği sağlıklı finansal ve sosyal yapının üzerinde durulacaktır. Çalışmada ayrıca insani finansın gelecek potansiyeli ve Türkiye’nin önündeki fırsatlardan bahsedilecektir. Çalışmada insani finans sisteminin öngördüğü temel değerler özetlenmeye çalışılacaktır.

Finansal Sistemin Özellikleri ve İşlevleri

Modern finansal sistemin kökenleri Avrupa’da ilk bankanın kurulduğu yıllara dayanmaktadır. Sistem halihazırda zengin olanların servetlerini artıracak ve nispeten fakir olanlardan sermaye sahiplerine faiz yoluyla transfer aktarımı yapılmasını sağlayan bir temele dayanmaktadır. Bu sistemde borç veren bankalar, her zaman için gelirlerini garantiye almış durumdadır. İpotek ve kefil gibi uygulamalar bu garantinin yansımalarıdır. Oysa kredi kullanan kişinin borcunu öde(ye)meme riski, aldığı borç ile yaptığı ticari faaliyette batma riski ve bunun akabinde borcu ve faizini ödeme zorluğu gibi riskler tamamen borç alanın üzerine yüklenmiştir.

Temelinde ekonomideki mekân ve zaman açısından ortaya çıkan finansman ihtiyacı sorununu gidermek olan finansal sistem, fon fazlası olanlardan fon ihtiyacı olanlara fon transferini sağlarlar. Fon ihtiyacı olanlara aktarılan bu kaynaklar yatırımların da temelini oluşturmaktadır. Finans sistemindeki faiz oranları ise finansal aracın risk düzeyinin farklı olmasına, vade koşulları ve mobilitedeki farklılığa, finansal piyasalardaki rekabet koşullarına, vergi mükellefiyetindeki farklılığa ve araştırma maliyetlerinin farklılığına dayanmaktadır (Acar, 2010c:66-67).

Genel olarak finansal sistemin temel işlevi iktisadi sistem içerisindeki fon arz ve talebini dengelemektir. Bunu yaparken bu fonların kişiler, miktar, vade ve zaman açısından uyum ve organizasyonunu sağlamak da finansal sistemin görevidir. Finansal sistem sayesinde bireylerin birikimleri ve tasarrufları yatırım finansmanına kanalize edilmektedir. Bu aradaki transferin gerçekleşmesi ise banka vb. aracı kurumlar sayesinde olmaktadır (Akdiş, 2000:5).

Şekil 1. Finansal sistem

Modern finans sisteminin temel unsurlarını oluşturan unsurlar sistemin işleyişi için önemlidir. Finansal sistemde fiyatların tespit edilmesi ve bilgilendirilmesi, fon aktarım maliyetlerinin ve işlem maliyetlerinin azaltılması, piyasada likiditenin sağlanması ve zamanında ve doğru bilgi sağlama gibi işlevlerin yerine getirilmesi finansal aracı kurumların

görevidir. Bu kurumlar finansal araçlar vasıtasıyla ve kanuni düzenlemelerin kısıtları altında faaliyetlerini sürdürürler. Finansal araçların kullanım şekli ve özellikleri sistemin sağlıklı işleyip işlemediğinin belirleyicisidir. Eğer bu araçlar fonların belirli grup ve kişilerde toplanmasını sağlayan bir sistem üzerine inşa edilmişler ise sistemi kuran sermaye sahiplerinin sermayeleri her zaman büyüyecek iken fon talep edenler ile aralarındaki servet farkı da zamanla açılacaktır.

Büyük Buhran'dan yani 1930'lu yıllardan sonra Kapitalist sistemde önemli dönüşümler olmuştur. Bunlar Bretton Woods sisteminin etkili olduğu 1945-1975 yılları arasındaki dönem ve Bretton Woods sisteminden 2008 Küresel Finans Krizine kadar gelen dönemdir. Özellikle ikinci dönemde liberal sistem yerleşik hale gelmiş ve piyasaların sistemdeki gücü artmıştır (Wade, 2008:5-6). Piyasaların dünya iktisadi hayatında devletlerden daha etkin ve daha kontrol edici bir konuma yükselmesi ile birlikte kâr etme iştahının artması ve diğer kapitalist zihin yapısıyla örtüşen uygulamalar artmıştır.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve Avrupa'nın başı çektiği kapitalist sistem ve Rusya ve diğer Doğu Bloku ülkelerinin başı çektiği komünizm dünyayı çift kutuplu bir sistem içerisine getirmişti. Önce Sovyetler Birliği'nin dağılması ile komünizmin başarısızlığı kapitalizmin kesin zaferi olarak görülmüştü. Fakat kapitalist sistemin çok sık sebep olduğu finansal krizler bu zaferin de yapay bir zafer olduğunun ispatıdır.

Mevcut Finansal Sistemin Sorunları ve Krizler

Özellikle 18. yüzyıldan itibaren dünyayı saran ve 20. yüzyılın son yarısında tartışmasız üstünlüğünü kabul ettiren Kapitalizm, sınırsız üretim ve tüketim, herhangi bir değerden yoksun olarak özel mülkiyet edinme, para kazanma ve zengin olma gibi bireysel refahı maksimize eden arzuları kamçılamıştır. Bu durum, toplum refahını öncelemediği için sosyal hayatta ciddi tahribat yarattığı gibi durdurulamayan kazanma isteği finansal ve iktisadî hayatta ciddi sorunlara yol açmış ve faiz, kaydî para ve akla gelen her malın menkulleştirilmesiyle de finansal balonlar ortaya çıkmıştır.

Mevcut finansal sistemin dayanmış olduğu iktisat altyapısı modern kapitalizmin bir uzantısıdır. Hristiyanlıktan sapma durumu olarak anılan Kapitalizmin doğuşu, Protestanlık ile dini bir nitelik kazanmıştır. Bu açıdan da bu sistem bir bilim değil ideolojiler yumağıdır. Bu dünyada başarılı olan öbür dünyada da başarılı olur fikri ile harmanlanan ve Homoeconomicus diye tanımlanan bir insan tipi ve tam rekabetçi bir toplum yapısını makbul kabul eden bu anlayış günümüzdeki finansal sistemin de temelidir (Tabakoğlu, 2010:100).

Günümüzdeki finansal krizlerin temel sebeplerinden birisi insanları imkanların ötesinde bir tüketim yapmaya zorlayan iktisadi zihniyettir. Kanaat diye tanımlanan eldeki ile yetinme bu sistemin hedeflediği insan tipinden uzaktır.

Modern finans sistemi emeğin üretimden aldığı payı sınırlandırmıştır. Emeğiyle geçinenlerin geliri modern çağda hızla artarken, sermaye sahipleri hızla zenginleşmektedir. Küreselleşmenin çağımızı getirdiği yerde üretimin dünya ekonomisindeki payı azalmakta fakat finans sektörünün payı ise hızla artmaktadır. Zenginin daha zengin, fakirin daha fakir hale geldiği bu sistemde üretim fakir ülkeler tarafından yapılmaktadır. Sermaye sahibi olan zengin ülkeler ise güçlü bir finans sistemi ile dünyadaki finansal sistemi kontrol edebilmektedir. Tarihte para kavramı üretimin neticesine bağlı iken dünya finans sistemini ele geçiren zengin ülkeler sayesinde para bağımsız bir faktör haline gelmiştir. Sermaye sahibi olan zengin ülkelerin tasarrufları, gelişmekte olan ülkeleri finansal anlamda zengin ülkelere bağımlı kılmaktadır. (Tabakoğlu, 2010:115-116).

Modern finans sistemi yani faize ve borca dayalı finansal sistem sadece iktisadi sorunlara sebep olmamaktadır. Faizli sistem sağlıklı ve gelişmiş bir toplumun temel gereklikleri olan sağlam iktisadi, siyasi ve sosyal yapıya bütünüyle zarar vermektedir. İktisadi ve finansal yapının bozulmasını bir kenara koyar isek sermayenin süreç içerisinde yegâne güç olarak kabul edilmesi demokrasinin yani seçilmiş siyasilerin egemenliklerine zarar vermektedir. Sermaye sahipleri sahip oldukları servetleri sayesinde siyasi hayata müdahale edebilmektedir. Bunun yanında sosyal hayatta da finansal sistemin ve bu finansal sistemi oraya çıkaran zihniyetin zararları vardır. Faiz sadece iki kişi veya kurum yani iki taraf arasındaki bir iktisadi işlem değildir. Faiz bir nevi tamamen bir hayat düzeni empoze etmeye çalışır. Bu sebeple hem ahlaki hem de psikolojik etkileri vardır. Avrupa’da ortaya çıktığı dönemdeki Protestan ahlakı göz önüne aldığımızda insanlar arasındaki bütün ilişkilerin maddi çıkar esasına dayandığı görülebilir. Bu durumda karışksız vermek rasyonel insanın yapacağı bir davranış olarak görülmez. Biriktirme arzusu ve cimriliğin toplumda yayılması, güçlü ve zengin olmanın toplumda saygın olmak için tek ölçüt kabul edilmesi de toplumsal hayatı olumsuz etkileyecektir (Acar, 2010a:189).

Finansal kurumların dört temel rolü vardır. Bunlar, finansal aracılık hizmetleri, diğer finansal hizmetler, varlıklar ve yükümlülükler arasında denge sağlamak ve kaynakların etkin dağılımını sağlamak şeklinde özetlenebilir. Finansal hizmetlerin yerine getirilmesi haricinde modern finansal sistem işlevini yerine getirmekte zorlanmaktadır. Oysa İslami/insani finans sisteminin bu finansal işlemleri yerine getirebilecek aracı kurumları mevcuttur. Bunun yanında İslâm’ın öngördüğü iktisadi sistem içerisinde bu aracı kurumlar ahlaki değerleri gözeterek

çalışmak zorundadır. Özellikle son dönemde Batı'nın da finansal sistemdeki aksaklıklar, aşırılıklar ve bozulmaları fark etmesiyle yöneldiği etik finansman, sosyal bankacılık gibi değerler halihazırda İslâm iktisat zihniyetine uygun faaliyet gösteren İslami bankalarda ve finans kurumlarında mevcuttur (Azid & Asutay, 2007:166).

İnsani Finansın Tarihi

İnsanların birbirleri ile borç alıp verme ilişkileri en az insanlık tarihi kadar eskidir. Bu işlemler medeniyetlerin kurulması ve toplumların gelişmesi ile daha sistematik hale gelmiş ve araya aracı kurumların da gireceği yapılar oluşmuştur. Bu kurumlar kimi zaman kiliseler olmuş, kimi zaman ise güvenilir yahut halihazırda büyük sermaye sahibi şahıslar olmuştur. Orta Çağ'dan sonra ise Avrupa'da coğrafi keşiflerden sonra yaşanan piyasadaki altın, gümüş ve diğer kıymetli madenlerin artışıyla banka adı verilen aracı kurumlar oluşmuştur. Bu kurumlar fazla birikimlerinin âtıl durmasını istemeyen ve bu birikimlerden kâr almak isteyen kişiler tarafından kendilerine verilen paraları faiz karşılığında ihtiyaç sahiplerine vermiş ve faiz gelirini de birikim sahipleri ile paylaşan bir mekanizma oluşturmuştur. Günümüzdeki modern finans sisteminin kurumsal olarak öncüsü bir nevi bu faizli işlemleri yapan bankalar olmuştur.

İnsani finansın tarihi çok eskidir. İslâmiyet'ten önce diğer ilahi dinlerde de faiz yasağı vardı. Örneğin Tevrat'ta faiz yasağı kendi kavminden olanlardan faiz alınmaması, eğer yine kavminden birisi fakir düştüğünde zayıf ise onlardan ribâ ve kâr alınmaması, gümüş yahut zahirenin de yine kendi dininden olanlara kârla verilmemesi gerektiği şeklinde yer almaktadır. Yabancılar verilen borçlarda ise böyle bir yasak bulunmamaktadır. Yine Hristiyanlıkta da günahkârların faiz karşılığında borç verdiklerinin yanında düşmanlara dahi karşılıksız borç verilmesi gerektiği Luka İncilinde yer almaktadır (Dalgın, 2010:85-86).

Faizin ilahi dinlerde yasak olmasından dolayı emek sermaye ortaklıklarının olduğu ticarete dayanan uygulamalar mevcuttu. İş ortaklıklarına dayanan bu uygulamalar insani finans uygulamalarının da temeli olmuştur. İnsani finans bir tarafın risk almadan zenginleştiği, diğer tarafın ise her türlü ticari riski alarak bir de üzerine faiz ödediği bir borçlanma sistemini reddetmiştir. Yani risk transferini değil risk paylaşımını öngörmektedir.

İslâm, insanı eşrefü'l-mahlukat yani yaratılmışların en şerefli olarak tanımlamıştır. İslâm'ın tavsiye ettiği ve öngördüğü iktisadi altyapı ve çevre; eşrefü'l-mahlukatın layık olduğu çalışma ortamları, piyasa sistemleri ve ticari uygulamalar, adil gelir dağılımını gözeten, insanların emeğinin karşılığını alması yönünde işverenleri teşvik eden ve infak kurumu ile servet sahibi insanların aslında ihtiyaç sahiplerine muhtaç olduğunu bir iktisadi düzen getirmektedir.

İnsani finans uygulamalarını kurumsallaştıran ve günümüzdeki İslâmî finans uygulamalarının öncüsü olan Osmanlı Para vakıflarıdır. Vakıf medeniyeti olarak anılan Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Batı’da gelişen anonim şirket, banka ve sigorta kurumlarına karşı para vakıfları ile finans sistemini kurgulamıştır. Sermayesinin tamamının yahut bir kısmının vakfedilen nakit paradan oluştuğu para vakıflarının gelirleri, sermayenin İslâmî usul ve esaslara göre işletilmesinden elde edilmektedir (Bulut & Korkut, 2016:56). Bu vakıflar elde etmiş oldukları gelirleri vakfın gayesi doğrultusunda harcamaktadır. Altyapı hizmetlerinden dini hizmetlere, eğitim hizmetlerinden hayır hizmetlerine kadar günümüzde modern devletlerin üstlenmiş oldukları birçok hizmetin finansmanı vakıflar sayesinde sağlanmıştır.

Para vakıflarının bir diğer önemli özelliği ise çağdaşları olan finansal kurumlardan farklı olarak kurucusuna kâr kazandırma gayesi gütmemeleridir. Para vakıflarının temel amacı elde ettikleri gelirleri vakfın gayesi doğrultusunda kullanmaktır. Vakfın gelir elde yöntemleri konusunda da faiz hassasiyetine dikkat edilmeye çalışılmıştır. Para vakıflarında uygulanan yol ve yöntemler, günümüz faizsiz finans kurumlarının birçok yönteminin öncüsü nitelediğindedir. Vakfın öncelikli hedefi hayır hizmetleri olsa da iktisadi anlamda bu vakıflar nakit ihtiyacı olanların bu ihtiyaçlarını karşılamak konusunda önemli bir fonksiyonu görmüştür. Piyasada bir nevi borçlanma oranını belirleyen ve piyasada tefecilerin oluşmasının önüne geçen bu vakıflar uzun yıllar Osmanlı finans sisteminin temelini oluşturmuştur. Para vakıfları dönemlerinde Batı’da büyüyen bankaların bir nevi alternatifleri olmuştur. Bunun yanında para vakıfları, bankalar gibi sadece yüksek sermaye sahiplerinin kurabildiği ve sermayelerini daimî surette büyütecekleri bir finansal zihniyetten uzak durmuştur. Ufak birikim sahipleri dahi tek başlarına yahut başka hayırseverler ile bir araya gelerek para vakfı kurabilmiştir. Osmanlıların tesis etmiş olduğu bu finans sistemi, modern iktisadın dayatmış olduğu “insan, ekonomi içindir” ilkesine karşılık ibadullahın terfi-i ahvâlini düşünen “ekonomi, insan içindir” ilkesini benimsemiştir (Tabakoğlu, 2012:192).

İnsani Finans, İnsana Bakış ve Değerler

İnsani finans, insanın fitrî özelliklerine uygun hayat ve iktisadî anlamda finansman imkânlarının sunulduğu ve bizzat insan olmasından dolayı sahip olması gereken bir haktır. İslâm, dini hayat ile ekonomik, kültürel ve sosyal hayatı tamamen kuşatan ve insanlar arası hukuki, medeni ve sosyal ilişkilere de düzenlemeler getiren bir dindir. İslâm’ın getirdiği bu ilkeler sadece Müslümanları etkilememiş, onlar ile etkileşim ve iletişim kuran tüm coğrafyaları ve medeniyetleri de etkilemiştir. İslâm’ın ortaya koyduğu temel değerler Müslümanlar kadar

Müslümanların etkileşim olduğu toplulukların da mutluluk ve refahını artırmıştır. Hatta, bu durum gayrimüslimlerin İslâm dinine geçmesini de kolaylaştırmıştır. Hatta, İslâm'ın beş şartından birisi olan Zekât verilecek kimseler arasında kalpleri İslâm'a ısındırılacaklar yahut kötülüklerinden emin olunmak istenen veya Müslümanlara faydalı olacakları umulan kişiler olarak tanımlanan müellefe-i kulûb da bulunmaktadır¹. Sadece Müslümanların değil Müslüman olmayanların da haklarını gözeten bir din olan İslâm bu açıdan sosyal adaleti göz önünde tutmuştur.

Kapitalist sistem, Homoeconomicus kavramı üzerinden insanı kendi faydasını maksimize etmek için her türlü değerden yoksun bir varlık olarak görüp tanımlarken, insanı yaratılmışların en şerefli olanı gören İslâm, bölüşüm, dayanışma ve yeniden dağıtım gibi iktisadî hayattaki önemli mekanizmaları adalet ilkesi çerçevesinde yönetilmesini istemiştir.

İnsani finans İslâm'ın öngördüğü iktisadi sistemde finans başlığı altında değerlendirilebilir. İslâm'ın iktisadi hayatta israf, ihtikâr ve ribâyı yasaklaması ve zekât ile infâkı teşvik etmesi gibi politikalar sosyal adalet ve adil gelir dağılımının finansman faktörü olarak kullanılabildiği bir iktisadî sistemin oluşmasını sağlamıştır. Klasik finansman sisteminin yani iktisadi sistem olarak Kapitalizmin teşvik tedbiri dediği fakat fakirden alıp zengine vermek anlamına gelen uygulamaları İslâm'ın öngördüğü ve uyguladığı sistemde yer almamıştır. Modern finans sistemi üretimi değil tüketimi yani ihtişam ve israfı finanse ederken, İslâm iktisadî üretime ve emek ile ortaklığa dayanan bir finans sistemi uygulamaktadır. Bu finans sisteminin temel değerleri adil gelir dağılımının sağlanması, israfın önlenmesi, kul hakkının gözetilmesi ve refahın herkese yayılması olarak sıralanabilir (Tabakoğlu, 2010:91-93).

İnsani finans sistemi stabil değil değişebilir ve esnek ilkelere dayanmaktadır. İslâm'ın hükümleri zamanın ve şartların değişmesiyle yorumlanabileceği konusundaki izni ile temel emir ve yasaklar haricindeki hükümler insani finans sisteminde zamanın şartlarına bağlanmıştır. Ayrıca Kapitalizmin dayatmış olduğu finans sistemindeki tüketimi artırmaya yönelik bir finansmanı değil israfın olmadığı, ihtiyaç ve üretim merkezli bir finansman sistemi insani finansın temel ilkeleridir.

İnsani finans sisteminin diğer bir boyutu ise balon oluşturmeyen yani insanları manipülasyona açık hareketler ile mağdur etmeyen bir yapısının olmasıdır. Çünkü insani finans sisteminde fon akışları ve toplanan birikimlerin dağıtımı ve kullanımı mal ve hizmet işlemlerine bağlanmıştır. Bankanın toplamış olduğu fonlar tüketici kredilerine dayanan faiz gelirleri veya

---

¹ Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. (Tevbe, 9:60)

ikincil piyasalardaki menkul yatırım araçlarında değil kâr ve zarar ortaklığına dayalı işlemlerde değerlendirilir ve fon sahiplerine aktarılır. Oysa parayı mal olarak tanımlayan modern finans sisteminde para üzerinden para kazanmak yani parayı kâr ile alıp satmak normaldir. Hatta borca dayalı ve para yaratma mekanizması merkezli modern finansal sistem temelde faiz esasına dayanmaktadır. İnsani finans sistemine öncülük edebilecek bir finansal sistem öngören İslâm iktisadında ise sermaye temel üretim faktörleri arasında yer almadığı için salt sermaye geliri ile hayatını idame ettiren bir topluluk bu sistemde oluşmamaktadır. Faiz, İslâm iktisat sisteminde asla bir politika aracı olarak değerlendirilmemektedir (Tabakoğlu, 1987:88)

İnsani finans sisteminde paranın da konumu çok önemlidir. Para mal olarak değil mübadele aracı olarak değerlendirilmektedir. Dolayısı ile sadece ürün alıp satımını kolaylaştırdığı için tercih edilmektedir. Paranın servet birikimi yapacak şekilde sürekli biriktirilmesi ve ekonomiye dahil edilmemesi değil iktisadi yaşama sokulması daha iyidir. İnsani finans sistemi bu açıdan parayı amaç değil araç olarak görmektedir. Para üzerinden para kazanmak ise yatırımları önleyen bir durumdur. Dolayısı ile para üzerinden para kazandıran bir iktisadi sisteme engel olmak için faizsiz bir sistem inşa edilmesi zorunludur. Bunun yanında manevi açıdan da para biriktirmeyi amaç haline getirmenin dünyevileşmeye sebep olduğu açıktır (Acar, 2010b:122-123).

İnsani finans işlemlerini; (1) kâr ve zarar prensibine yani bir nevi risk paylaşımına dayalı olacak şekilde ortaklığa dayalı, (2) ürün alınıp kâr ile satılmasına yani bir nevi ticarete dayalı ve (3) hiçbir şekilde borç alana ekstra bir faiz ve maliyet oluşturmayacak şekilde karza dayalı olmak üzere üç temel başlıkta toplayabiliriz. Mudarebe ve müşareke gibi ortaklıklar kâr ve zarar yani risk paylaşımı ilkesine dayanmaktadır. İcare, murabaha ve selem gibi uygulamalar ise ticaret ilkesine dayanmaktadır. Güzel borç, karz ve karz-ı hasen diye anılan uygulamalarda ise borçludan sadece borcu talep edilmektedir. Yahut hiç karşılık beklemeden yani geri dönüşü talep edilmeden borç verilmektedir. Modern faizsiz finans uygulamaları bu temel ilkelerin türevleri şeklinde gerçekleşmektedir.

İnsani finansın getirmiş olduğu değerler sadece Müslümanlar için değildir. Tüm insanlığın faydalanabileceği bir finansal ekosistem kurma açısından faizsiz finans kurumları modern finansal sisteme önemli bir alternatif sunmaktadır. Çünkü modern finansal sistemin mevcut yapısı Müslümanlar için gerek faizli yapısı ile gerek İslâm'ın moral değerlerine uymayan uygulamaları ile uygun değildir. Fakat insani finans uygulamaları faizden uzak olup ticaret veya üretime dayalıdır. Bunun yanında etik değerler insani finans için önemlidir. Dolayısıyla modern finansal sisteme oranla insani finans daha kapsayıcı ve kuşatıcıdır.

İnsani finans, İslâm'ın ontolojik kaynaklarından beslenen, manipölasyon içeren iktisadi faaliyetlerden kaçınan ve faiz temelli finansal işlemlerden kaçınan, İslâm'ın temel kısıtları arasında yer alan ürünlerin üretimini finanse etmeyen bir finansman sistemi önermektedir. İnsani finansın temel ilkeleri İslâm'ın ontolojik kaynaklarından beslenen etik, değerler ve normları baz alır. İnsani finans risk paylaşımı ve ortaklık veya kâr-zarar paylaşımı esasları ile işlem yapmaktadır. Kredi ve borçlanma bazlı finansal işlemler yani karşılıksız borçlanma yoktur. İnsani finans sistemi, piyasaya değil topluma hizmet ettiği için toplum merkezli bir sistem önermektedir. İslamin öngördüğü etik ve değerler çerçevesindeki iktisat sistemi kalkınma merkezli bir çerçeve çizer. Dolayısıyla yoksulluğu azaltıcı (mikro finansman, karz-ı hasen, zekat gibi) işlemler ve uygulamalar insani finans sisteminin enstrümanları olabilir (Asutay, 2012:99).

İslami/insani/faizsiz finans sistemi ve kurumları, İslâm'ın ve insani değerlerin bakış açısını koruyan, özellikle Müslümanların eğilimlerini ve görüşlerini dikkate alan bunun yanında insana insan olduğu için değer veren, adil gelir ve dağılımını sağlamayı ilke edinen yapısı ile tüm insanlığa hitap etmektedir. Bu açıdan da insani bankacılık sadece finansal sistemin faizden arındırılması manasına gelmemektedir. Bütüncül yapısıyla toplumun diğer iktisadi ve sosyal sorunlarına da bir çözüm arayışındadır (Altan, 2010:140). İslam iktisadının normatif değer ikeleri üzerine bir İslami/insani finans sistemi inşa edilmeden, insani finans sistemi sadece faizin kaldırılması ve İslam fihhına yani şeri hükümlere uygun finansal faaliyetlerin yürütülmesine indirgenir. İslamin öngördüğü iktisadi sisteme yani insan fitratına en uygun ekonomik sisteme temel ve sistematik açıdan uzak bir finans sistemi mevcut sisteme bir alternatif olmaktan uzaktır (Asutay, 2007:169).

İslami finansın dayandığı etik ilkeleri ise İslâm hukuku kurumsallaştırmıştır. Çünkü İslâm hukuku ahlâk-ı fâdıla ilkesini yani üstün ahlâkı toplumu sağlıklı ve ayakta tutan temel özelliklerden birisi olarak görmüştür (Erturhan, 2010:217). Bu açıdan İslami/insani finans ilkelerinin denetleyicilerinden birisi İslâmî hukuk sistemidir. Bu açıdan fıkıh insani finansın ilkelerin uygulanması ve yerleşmesi için gereklidir.

Finansal Sistem ve Değerler: Türkiye'nin Rolü ve Yapılacaklar

İslâmî ve insani finansın kurumları olarak tanımlanan faizsiz bankalar altmışı aşkın ülkede faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu bankalar, faiz hassasiyeti olan kişilerin faiz gibi kaygıları sebebiyle konvansiyonel sisteme sokmadıkları birikimleri kullanarak bir nevi mevcut sisteme tamamlayıcı mekanizmasıyla hizmet etmektedir. Diğer bir yönüyle ise bu bankalar gerek dünyaya bakışları ve dayandıkları temel prensipler sebebiyle sisteme alternatif sunma görevini

de üstlenmektedir. Faizsiz bankalar, tasarruf sahiplerinin yatırmış olduğu birikimleri, faize bulaştırmadan kâr-zarar ortaklığı gibi faizsiz finans modelleri ile değerlendirmekte ve kurmuş oldukları mudarebe, müşareke gibi ortaklıklar ise ticaret ve sanayiye fonlayan bir mekanizmayı oluşturmaktadır (Burtan Doğan, Kaya, & Narçiçek, 2017:177).

Faizsiz finansın belki de para vakıfları sayesinde son mirasçısı diyebileceğimiz Türkiye’de faizsiz/İslâmî finans uygulamaları maalesef çok geç başlamıştır. Aradaki büyük tarihi boşluk zihinsel anlamda da insanları etkilemiştir. Faizsiz finansal kuruluşlar ile ilgili tartışmaların başlaması 1970’leri bulmuştur. Halkın manevi değerlerine uygun bir finansman anlayışının hayata geçirilmesi ve yurtdışında çalışan Türk vatandaşlarının birikimlerinin ülke ekonomisine kazandırılması amacıyla 1975 yılında Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası Anonim Şirketi (DESİYAB) kurulmuştur. Faizsiz ve kâr ortaklığı ile çalışması düşünülen bu bankanın faizli yahut faizsiz çalışması ana sözleşmede yönetim kuruluna bırakılmış ve şirket 1978’lerden sonra tamamen faiz esasına göre çalışmaya başlamıştır. Faizsiz bankacılık ile ilgili en önemli adım ise 1984’te atılmıştır. Bu yılda Resmî Gazete’de yayımlanan kararname ile Özel Finans Kurumları adıyla kurulmalarına izin verilen Katılım Bankaları günümüze kadar gelmiştir ve faaliyetlerini sürdürmektedir (Altan, 2010:135).

Türkiye’de faizsiz finans kurumlarının tüm sistem içerisindeki yeri 2017 yılı sonu itibari ile istenen düzeyde değildir. Örneğin bankacılık sektörü için, sistem içerisinde uzun süredir yaklaşık %5’lik bir paya sahip olan ve katılım bankaları olarak tanımlanan faizsiz finans kurumları, devlet desteği ile kurulmuş yeni iki tane katılım bankasıyla beşe çıkarmış olsa da tüm sistem içerisinde aldıkları payı henüz artıramamıştır. Bu sebeple bu payı artıracak ve halkı katılım bankalarına yönlendirecek farkındalığın oluşturulması önemlidir. Yapılan ampirik çalışmalar da insanların henüz bu konularda yeterli bilgi seviyesinde olmadığını göstermektedir. Geleneksel bankacılığın yaygın ve şube sayısının yüksek olması insanları tercih noktasında bir nevi zorunluluğa itmektedir. Fakat katılım bankacılığı özelinde faizsiz finansın ülke iktisat politikalarına hedef olarak alınması ve toplam finansal sektör içerisindeki payının artırılması isteği, bunun yanında İstanbul’un dünya finans merkezi olmasının yanında dünya İslami finans merkezi olarak da tanımlanması isteği, faizsiz finansın Türkiye’de gelişmesi yönünde sadece özel sektörün değil kamunun da istekli olduğunun göstergesidir.

İnsani finans olarak da tanımladığımız faizsiz yani İslami finans kuruluşları çalışma stratejileri, değerleri, hedefleri ve ilkeleri ile sadece özel sektör olarak tanımlayabileceğimiz bizatihi kendilerini büyötmelerinin geliştirmelerinin ve kâr etmelerinin yanında reel sektöre dayanan finansman boyutu ve mal ticaretine dayanan fonlama imkânları ile finansal balonlar

ve suni büyümeler oluşturmayacak bir finansal ekosistem kurma noktasında Türkiye'ye de yardımcı olacaktır.

Bunun yanında İslâm iktisat zihniyeti ile insani finans değerlerini örtüştürmek gerekmektedir. İslam iktisat zihniyetinin üzerine inşa edilmiş bir İslami/insani finans sistemi modern finansal sistemin tamamlayıcısı değil gerçek alternatifi olacaktır. Gerçek anlamda bir insani finans sistemi sharia-compliant (şeriata uydurulmuş) değil sharia-based (şeriata dayalı) olmalıdır. Bu sayede inşa edilecek finansal sistem hem amaca uygun olacak ve Müslümanların ihtiyaçlarına cevap verecek hem de mevcut kapitalist sistemin kısmen sorunlu kısımlarını yamalayan bir düzeltmeden ziyade zihni anlamda da bir alternatif sunacaktır. Eğer bu zihni yapı sistemde teşkil edilemezse İslâm iktisadının öngördüğü Homoislamicus insan modeli, Protestan ahlâkın öngördüğü rasyonel insan tipi olan Homoeconomicus altında bir başlık olmaktan öteye gidemeyecektir.

Sonuç

Bireyselleşen, küreselleşen ve Protestan ahlâkın etkileriyle maddenin yani paranın giderek araç olmaktan çıkıp amaç haline getirildiği bir ortamda finans sistemi de bu zihin yapısı çerçevesinde şekillenmiştir. Sermaye sahiplerinin sürekli zenginleştiği ve emek sahiplerinin ise görece fakirleştiği bu sistemde gelir adaletsizliği hızla artmaktadır. Adaletsizlik ve çarpık bir anlayış üzerine bina edilen sistem sürekli krizler üretmektedir. Dünyanın küreselleşmesinin ve iş kollarının birbirleri ile yakın ilişkileri sonucunda finans sisteminde çıkan sorunlar kolaylıkla reel sektörü etkilemektedir. Kriz sadece finans boyutunda kalmamaktadır ve finans sektöründe başlayan kriz reel sektöre de daraltma yaşatmakta bunun akabinde yeni işsizler oluşmaktadır. Dolayısı ile günümüzde sektörleri birbirinden kesin sınırlar ile ayırmak mümkün değildir. Sektörleri kesin sınırlar ile ayırmak mümkün olmadığı gibi krizlerin de tüm iktisadi ve sosyal yaşamı topyekûn etkilemesinin önüne geçmem mümkün değildir.

Modern finans sistemi borç-faiz ve kaydî para mekanizmaları üzerine kurulmuştur. Faiz sistemi daima zengin ile fakir arasındaki, sermaye sahibi ile sermaye ihtiyacı olan arasındaki ve gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan yahut gelişmemiş ülkeler arasındaki uçurumu giderek büyötmektedir. Borcun tekrar satımı, kaydî para ve menkulleştirme uygulamaları ise finans piyasalarında ne zaman patlayacağı bilinmeyen fakat kesinlikle patlayan ve milyonlarca/milyarlarca insanı mağdur eden balonlar oluşturmaya devam etmektedir. Fakat çözüm yine aynı finans sisteminden ve bu finans sisteminin hamilerinden beklenmektedir. Oysa bilinmelidir ki sorunun kaynağı olanlar sorunlara çözüm üretmezler.

Modern finans sistemi ve kapitalist zihin yapısı dünyada ortaya çıkan alternatif akımları hemen kabul etmekte ve içselleştirmektedir. Adeta kendisine alternatif bir sistem oluşmasını istememekte ve gelen alternatif çözümlerin sistemin belirli sorunlarını sınırlı şekilde ‘yama’ gibi çözmesini arzulamaktadır. Çıkan alternatif sistemler bu sebeple gerçek bir alternatif olmamakta ve cari sistemin sorunlarını gideren yan çözümler olarak sunulmaktadır. Yani sistem devamlılığını alternatiflerini bertaraf ederek korumaktadır. Oysa çok kısa vadelerde dünyanın çeşitli bölgelerinde finansal krizler yaşanmaya devam etmektedir. En son örneği bundan 10 yıl önce yaşanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde başlayan ve mortgage piyasalarındaki balondan ve kredilerin aşırı kâr etme iştahı ile yüksek risk seviyesindeki kişilere verilmesinden kaynaklı kriz sadece ABD ile sınırlı kalmayıp küresel finans sistemine entegre olmuş bütün ülkelerde etkisini göstermiştir. Krizin etkileri uzun süre devam ederken etkileri kısa vadede görülecek önlemler ile genişletici mali ve parasal politikalar izlenmiş ve akabinde uzun vadede tekrar böyle bir kriz yaşanmasına izin verilmemesi için denetim mekanizması daha sıkı hale getirilmiştir. Krizin yaşattığı yıkım ise özellikle gelişmekte olan ülkeleri etkilemiş ve bu ülkelerde milyonlarca kişinin mevcut refahını kaybetmelerine sebep olmuştur. Dolayısı ile yine etkin bir alternatif sunulmamıştır. Sistemin kısa ve kısmen uzun vadede önüne çıkacak sorunların bertaraf edilmesini içeren çözüm paketleri ve uygulamalar ile sistem aslından kopmadan yoluna devam etmektedir. Yeni bir krizin ise ne zaman çıkacağını kimse bilmemektedir.

Finans sistemleri aslında medeniyetlerin iktisadi alandaki tezahürleridir. Medeniyetler üzerlerine inşa edilmiş oldukları değerleri finansal ve iktisadi hayatlarında açıkça ortaya koyarlar. Dolayısı ile finans sistemlerinin birbirleri ile rekabet etmelerinin sebebi sadece iktisadi boyutta değildir. İşin zihinsel boyutu ve medeniyetlerin sahip olduğu temel değerler tarafı da vardır. Batı ile İslâm Dünyası zihinsel anlamda dünyada halihazırda var olan iki büyük medeniyeti temsil etmektedir. Batı’nın kurgulamış olduğu finansal sistem temellerini Kapitalist zihniyeti şekillendiren Protestan ahlâkından almaktadır. Ayrıca zamanla Kilise’nin sadece dini alana hapsedilmesi ve ahlaki açıdan da ‘çağın ruhu’ olarak adlandırabileceğimiz bilimi putlaştırmanın ve çarpık sekülerizasyonun etkisiyle insanı insan yapan değerlere yabancılaşma sistemin zihinsel sorunlarının temel sebebidir. Dolayısı ile sistemin sorunlarına alternatif çözümler aranırken odaklanılacak yer sadece iktisadi boyut olmamalıdır. Değerler ve zihni altyapı da iyi analiz edilmelidir.

Batı medeniyetinin olduğu gibi modern finans sisteminin alternatifi ve tüm insanlığa çözüm önerecek olan değerler ve zihinsel altyapı İslâm medeniyetinde ve onun önerdiği iktisadi sistemin bir boyutu olan İslâmî/insani finans sistemidir. İslâm medeniyeti bu anlamda bütün alt

sistemleri ile beraber modern sistemin dayatmış olduğu kurumlara ve yapılara alternatif sunmaktadır. Bu açıdan insani finans sistemi de modern finans sisteminin en büyük alternatifidir. İnsanı ‘Homoeconomicus’ olarak değil ‘eşref-i mahlukat’ olarak tanımlayan insani finans zihniyeti insanın sadece maddi refahını değil manevi refahını da artırmayı hedeflemektedir. İslâm medeniyetinin tarihi incelendiğinde bu sistemin başarısı ve uygulanabilirliği açıktır. Gerek Peygamber dönemi ve akabindeki Hulefâ-i Râşidin döneminde gerekse de yakın döneme bakılacak ise Osmanlılar döneminde insani finans sisteminin kurumları ve zihniyeti somut örneklerdir. Özellikle Osmanlıların son dönemlerine kadar Kapitalist zihniyetin dayatmış olduğu kurumlara ve zihin yapısına karşı kendi kurumları ile direnmesi çok önemlidir. Modern anlamda ‘banka’nın Osmanlılara gelişinin 19. yüzyılın ikinci yarısını bulması bunun en belirgin örneğidir. Kendi değerleri ve zihinsel altyapısıyla İslâm medeniyeti -medeniyetimiz- modern sistemin en önemli ve en güçlü alternatifi olarak durmaya devam etmektedir.

İslâmi/insani finans sistemini sadece faizin olmadığı ve şeriata uygun finansal işlemlerin yapıldığı bir sistem olarak tanımlamak çok yanlış olacaktır. Bu sistem insanlara ve insanlığa bütün olarak alternatif bir zihin yapısı önermektedir. Bu zihniyet ise sadece Müslümanlar için değil tüm toplumlar için ahlaki değerleri ön planda tutan, insana sadece fitratından ötürü değer veren ve sosyal adaleti tesis etmeye çalışan ilkeler bütününe içermektedir. İnsani finans ise bu ideale gitmeye ve ulaşmaya çalışılan yolda önemli bir araç ve enstrümandır. İslam iktisat zihniyetinin temel gayesi olan kısıtlı kaynaklar ile sınırsız arzular arasındaki dengeyi ahlaki normları kullanarak finansal, iktisadi ve sosyal hayatta en uygun çözümü bularak kurmaktır. İslami/insani finans bu dengenin kurulması ve en uygun çözümlerin üretilmesi açısından önemli bir alternatiftir.

Şekil 2. Makâsıdü’ş-Şeria

İslâm iktisat zihniyeti dinin Makâsıdü’ş-Şeria olarak özetlenebilecek canın, neslin, aklın, malın ve dinin korunması ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. İktisadi faaliyetler de bu temel ve asgari şartların sağlanmasına uygun olmalıdır ve yine iktisadi faaliyetlerin temel neticesi de bu şartları sağlamak olmalıdır. Bu şartlar aynı zamanda toplumların asırlardan beri süregelen temel ihtiyaçlarıdır.

İnsani finansın temel amaçları sosyal adalet ve iktisadi kalkınma olarak özetlenebilir. Bu ilkeler Makâsıdü’ş-Şeria’nın da temel amaçları ile örtüşmektedir. Makâsıdü’ş-Şeria’daki malın korunması ilkesi ile özel mülkiyeti koruyan, insanı meta olarak tanımlamayan, risk transferini değil risk paylaşımını esas alan, para üzerinden para kazanmayı ve bunun nihai sonucu olarak sermaye sahipleri ile sermayeye ihtiyacı olanlar arasındaki refah farkını açan, parayı ve sermayeyi yığmayan ve iktisadi hayata katarak dağılmasını ve işlemlerini isteyen, Allâh’ın insanlara bahşetmiş olduğu hiçbir kaynağın atıl olarak kalmasını yahut israf edilmesini kabul etmeyen, servetin sadece belirli gruplarda ve kişilerde toplanmasını ve yığılmasını yasaklayan, cimriliği değil infak etmeyi ve kaynakların adil dağılımını tavsiye eden, aşırılıktan ve haddi aşmaktan yani israftan insanları men eden, toplumsal çatışmaları önlemek için sosyal adaleti sağlamayı ilke edinen, asimetric bilgiye ve ahlâkî sorunları piyasada istemeyen, karşılıklı rıza ilkesi çerçevesinde işlemler yapan, insan fitratına en uygun değerleri ve kurallarıyla İslâmî/İnsani finans, modern finansal sistemin yegâne ve en güçlü alternatifi olarak durmaktadır.

Kaynakça

- Acar, A. (2010a). Faiz ve Toplum İlişkisi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(16), 187-196.
- Acar, A. (2010b). İslami İktisadının Esasları İsimli Kitabın Para ve Faiz ile İlgili Kısımlarının İncelenmesi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(16), 111-124.
- Acar, A. (2010c). Spekülasyon Motifi ile Para Talebi ve Para-Faiz Kavramlarının Analizi. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(16), 59-76.
- Akdış, M. (2000). *Global Finansal Sistem, Finansal Krizler ve Türkiye*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Altan, M. (2010). Faizsiz Bankacılığın Temelleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(16), 125-140.
- Asutay, M. (2007). Conceptualisation of the Second Best Solution in Overcoming the Social Failure of Islamic Banking and Finance: Examining the Overpowering of Homoislamicus by Homoeconomicus. *IIUM Journal of Economics and Management*, 15(2), 167-195.
- Asutay, M. (2012). Conceptualising and Locating the Social Failure of Islamic Finance: Aspirations of Islamic Moral Economy vs the Realities of Islamic Finance. *Asian and African Area Studies*, 11(2), 93-113.
- Azid, T., & Asutay, M. (2007). Does ethico-moral coalition complement to economic coalition? A response in the periphery of Islamic economics. *Humanomics*, 23(3), 153-173.
- Bulut, M., & Korkut, C. (2016). Finansal İstikrar ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 55-76.
- Burtan Doğan, B., Kaya, M., & Narçipek, N. (2017). Dünya Bankacılık Sektöründe İslami Bankacılık Sisteminin Gelişimi, Çalışma Prensipleri ve Türkiye'de İslâm Bankacılığı Üzerine Bir Analiz. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(48), 175-190.
- Dalgın, N. (2010). Faiz Yasağıyla İlgili Farklı Yaklaşımlar. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(16), 77-110.
- Erturhan, S. (2010, 10). İslâm Ticaret Hukukuna Vücut Veren Ahlâkî Esaslar. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(16), 213-246.
- Tabakoğlu, A. (1987). İslâm'da Para Politikası Hakkında Bir Deneme. S. Orman, & İ. Kurt içinde, *Para, Kredi Faiz ve İslâm*. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı.
- Tabakoğlu, A. (2010). İslâm İktisadı ve Modern Kapitalizm. *Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslâm'daki Algılanışı* (s. 91-133). Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.
- Tabakoğlu, A. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Wade, R. (2008). Financial Regime Change? *New Left Review*(53), 5-21.